

ЯМДЕ ЛИЙ

1933 ий 1 февраль годсек лектеш.

0+

Фотопроект

9 Май – Сеҥымаш кече!

Фотом еш-архив гыч налме.

Лиана (пурлаште) ден Диана (шолаште) Семёнова-мыт Марий Турек районысо Арбор школышто тунемыт.

Коктынат пеш чолга улыт. «Марла чын возена» республиканский диктантыште

Лиана тений кумшо верым налын. Тудо 9-ше классыште тунемеш. Шинчымашым тергыше олимпиадыште районышто кок предмет дене

призёр лийын, а кум предмет дене икымше верыш лектын. Марий йылме дене республикысе олимпиадыште

кокимшо лийын. «Илыше классике» сылнымут конкурсышто марла лудмыж дене республикыште сеҥен.

Диана (8-ше кл.) сүретлаш да войзаш йӱрата. Ӱмаште «Юность России» фотоконкурсын регион кӱкшытыштыжӱ

сеҥыше лийын, а тений Всероссийский сүрет конкурсышто кумшо верым налын.

«Илыше классикыште» тудо рушла прозым лудын да сеҥышыш лектын.

– Сеҥымашна-влакым ме кугезе кочана-влаклан пӱлеклена. Нуно Кугу Ачамланде сарыште эрык, тыныс илыш

верч кредалыныт, – ойлат акак-шӱжарак Семёновамыт.

– Ме, кугезе уныкаже-влак, вуйнам савена да нунын семынак чыла вере эре ончылно лияш тыршена.

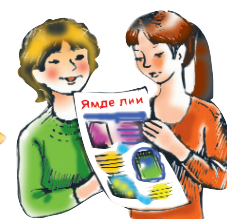
Кузе?

ПОДПИСКЫМ мӱнгӱ гыч лекде ышташ лиеш!

podpiska.pochta.ru сайтыш пурыза але «Почта России» мобильный приложениым телефонышкыда шындыза.

«Ямде лий» газетым муза. Лӱмнердам, кушто илымыдам, подпискым мыняр жаплан ышташ шонымыдам палемдыза. Банк карте дене тӱлаш лиеш.

«Илыше классике» – онлайн

Сылнымут – лан шүман, марий да руш писатель-влакын произведенийыштым аклыше йоча-влаклан эртаралтше «Илыше классике» всероссийский

конкурсн регионсо этапше мучашлалтын. Тений тудо индешымше гана эртаралтын да молгунамсе деч ойыртегалтше лийын. Жюри 40 йочан мастарлыкшым онлайн йөн дене ончен. Кудытын сенгыше-влак радамыш логалыныт.

Рушла лудшо-влак коклаште:

Владислав Осокин, 10-шо класс (Волжск оласе 2-шо №-ан школ); Алина Зыкова, 10-шо класс (Йошкар-Оласе 27-ше №-ан школ); Милена Иванова, 8-ше класс (Звенигово районсо 1-ше №-ан Красногорский школ).

Нине тунемше-влак конкурсн финалыштыже Марий Элын чапшым онлайн йөн дене аралаш тўналыт.

Марла лудшо-влак коклаште:

Валерия Соловьёва, 10-шо класс (У Торъял школ); Лиана Семёнова, 9-ше класс (Марий Турек, Арбор); Елена Семёнова (**снимкыште**), 6-шо класс (Йошкар-Ола, Национальный президент школ-интернат).

Е.ИВАНОВА ямдылен.

Аралыза пўртўсым!

О чодыра, чодыра! Могай тый сылне улат. Но кызыт чодыраш кает да ۆрат веле, мо тушто ышталтеш. Чыла вере – шўк, южо вере тошкалашат лўдат. Чодырам аралаш кўлеш. Мемнан кундемн Элнет могырыштыжо мыняр кошкышо кож йۆрлын пытен. Ик кечын шўжарем дене коктын чодыраш мийышна. Тушто шўкым поген, ик вереш чумырышна. Тыге изи польшым пуышна. Йоча-влак, аралыза пўртўсым!

Авторн фотожо.

Саха СТЕПАНОВА,
Волжский, Упшер.

Марий Эл Республикысе Роспотребнадзор управлений увертара: 20 гыч 26 апрель марте 17 еным пудий пурлын. Тўткۆ лийза!

Чер чакна

Коронавирус инфекций пеш писын шарла. Уло тўням кидышкыже поген налнеже. Тыге ынже лий манын, кажне ег мۆнгыштۆ шинчышаш. Мутлан: уремыште, транспортышто маске дене коштман, кидым сайын, уэш-пачаш мушман. Тазалыкда начаремым шижыда гын, врачым ўжман. Чыла тидым эскераш тўналына гын, коронавирус чер чакна. Ида мондо: тазалыкна – мемнан кидыште.

Настя ИВАНОВА.

Морко, Коркатово.

В.ИВАНОВА,

Волжский район Сотнур школ директорын воспитаний паша шотышто алмантышыже, йот йылмым туныктышо:

– Всероссийский тергыме паша-влакым у тунемме ий тўналтыште йочалан возаш пеш неле лиш. Кызыт дистанционно тунемына. Тыгай йөн почеш кажне икшыве у темым тўрыс умылен шукта манаш ок лий. Кенеж каникул деч вара йоча вигак тергыме пашалан ямде огыл. Адакшым тудо канyme пагытыште тунемме программым ок ушештаре, монден шукта.

#мۆнгыштۆшинчена

Россий просвещений министерстве «Триколор» цифровой телевидений дене пырля ЕГЭ-лан да ОГЭ-лан ямдылалташ «Моя школа в online» телепроектым ямдылен. Ты йөн интернет дене пайдаланен кертдыме йоча-влаклан сай. Онлайн урок тыглай кечын Россия (ОТР) телеканал дене 9 гыч 12 шагат марте кая.

Юл кундем федерал округышто (ПФО) илыше-влакым «Сенгымаш открытке-влак» проектыш ушнаш ўжыт. пфопобеда.рф сайтыш пурен, лўм-нердам ончыктен, шке ыштыме открыкыдам колтен кертыда. Нуным сайтыште верандат.

Марий Эл Правительстве 20 апрельыште «Эн сай туныктышо» конкурсн эртарыме нерген пунчалым луктын. Конкурсн школышто кум ий деч шагал огыл тыршыше туныктышо-влак ушнен кертят. Документым 5 июнь марте Марий Эл Республикысе «Марий туныктыш институтын» регионсо операторжылан колтыман.

«Курымашлык полк» парад тений онлайн режимыште эрта. Тудым Москвасе 200 утла медиа-экраныште, ОККО онлайн кинотеатрыште да «Курымашлык полк» порталыште ончыктат. 12 шагатлан «Сенгымаш окна» акцийыш ушныза. Коча-ковадан портретыштым налын, балконьш лектын але окна гоч уремыш ончыктен, «День Победы» муро почеш волгыдо пайремым уло эл дене палемдена.

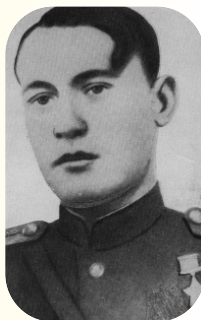
Фотом: школьн-архивше-гыз-налемс.

Тоштер шарныкта

Немда школын тунемшыже-влак «Салтаклан серыш» акцияш ушненит.

Марий Эл Республикыште 100 утла школ тоштер уло. Нунын кокла гыч иктыже – Совет Ушем Герой М.В.Лебедев лумеш военно-исторический тоштер. Тудо У Торъял район Немда кыдалаш школышто верланен. Музейым педагог-организатор, ИКН-ым тунуктышо Т.А.ТАНЫГИНА вуйлата.

– Михаил Васильевич Лебедевын шочмыжлан 55 ий темме кечын 1976 ий 7 октябрьыште школышто тоштер пöлемым почмо. У школым чонымеке, 1982 ий 9 майыште музейым почмашке Саратов, Уфа, Казань олала гыч Лебедевын однополчанинже-влак шукын толыныт, – каласкала Татьяна Александровна.

Геройлан пöлеклалтше музей У Торъял кундемлан икте веле. Немда – Обалыш

Кугу Отечественный сар годсо героизмым чапландарымылан музей «60 лет Сталинградской битвы» да «Город первого Салюта (к 60-летию Курской битвы)» шарнымаш медаль-влак дене палемдалтын.

ялышт-те
каж-не

2020 ий – Шарнымаш да чап идалык.

ийын Совет Ушем Геройын призше верч ече дене танасымаш эргаралтеш. Тушто түрлө район гыч спортсмен-влак учашат.

Тоштерлан тунгалтышым тунуктымопашан ветеранже А.М.Терехов пыштен. Ятыр ий ончыч «Поиск» группым чумырымо. Самырык поисковик-влак Анатолий Меркурьевичын вуйлатымыж почеш геройын сар корныжо почеш эртены: Москваште, Белоруссийыште, Украиныште, Прибалтикыште лийыныт. Лебедевын однополчанинже-влак

дене вашлийын, ятыр пояна материалым погеныт.

ГЕРОЙ - калыкын шұмыштö

Кызыт «Школ музейын активистше-влак» кружок пашам ышта. 5-8-ше класслаسه тунемше-влак самырык экскурсоводын сомылжо дене палыме лийыт. Кугу Ачамланде сар, тыгак Афган да Чечня боевой кучедалмаште лийше ветеран-землякышт нерген материалым погат. «Патриот» юнармий отряд удыррвезе-влакым военно-патриотический шұлышеш кушташ полша.

Кеч-могай музей тачысе кечын йодмыжлан келыштаралтшаш. Немда кыдалаш школысо

военно-исторический музей койынак тоштемьн.

Тоштер мучко чылаже 748 экскурсийым эртарыме, 10673 ег лийын.

Экспонат-влак шукертак уэмдалтын огытыл. Стенд, стеллаж-влакым вашталтыман, пöлемыштат олмыктымочиялтыме пашам ыштен колташ уто огыл. 2021 ий 7 октябрьыште Совет Ушем Герой М.В.Лебедевын шочмыжлан 100 ий темеш. Тиде лумгече вашеш тоштер у сыным налеш маньн ушанена.

Л.СЕМЕНОВА ямдылен.

Конкурс!

Марий Эл МВД пеленысе Общественный совет #Мы Рисуем Победу йоча сйрет конкурсым увертарен. 5 гыч 15 ияш марте йоча-влак ушнен кертыт. Конкурсым 20 майыште иктешлат. Сйрет-влакым советын сайтыштыже верандат. Сенышешамычым шергакан пöлек вуча, чыла участниклан сертификат пуалтеш.

Электрон почтын адресше: <mailto:slpzmvd@mail.ru>.

Танкым кидыш налын, Кочамым мый шарналым. Сар жаплан ойгыралын, Медальжым

аралаш пышталым. Андрей ШУРМЕТОВ. Татарстан, Агрыз, Буймо.

Сенгымашлан – 75 ий

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

2020 ий – Шарнымаш да чап идалык.

Шинчавүд йөре шарналтат

Сарым эртыше йочалан юарлен модмо жапшым кө пörтылта? Мом нуно шарнат? Мом каласкален кертыт мыланна?

Ме, 8-ше да 9-ше класслаште тунемше-влак, Веденькан ялыш Веденькинмыт ешыш миен толна. Пален налмына шуын: сар жапыште кузе тунемыныт, ава-ачаштлан кузе полшеныт, мо нерген шоненыт, мом вученыт.

Римма Егоровна ден Иван Васильевич сар жапысе илышышт нерген каласкалышт. Нунылан моткочак неле лийын: когынбыштынат ачашт фронтыш каеныт, кочкаш лийын огыл, ешыште

шуко йоча кушкын. Чыла нелыжат ўдырамаш-влакын в а ч ы ш к ы ш т возын. Йўдшө-кечыже колхоз пашаште тыршеныт, фронтлан полшеныт, а мөнгө пörтылмеке, шужышо йочам нимо дене пукшаш. Шарналтен каласкалымышт годым когынбыштынат шинчавүдышт лекте. Римма Егоровна мане: «Ме ешыште 8 йоча лийынна, мый эн кугу лийынам, эре кочмо шуын. Сар пытымым вученна, ачана фронт гыч толеш да шер теммеш кочкына, шоненна». Шонгыен-влакын каласкалымыштым тўткын да шып колышт шинчышна.

Яна ВЕДЕНКИНА, уныкашт.

У Торъял, Кузнеч.

Фотом еш архив-ыгч налме.

Мыйын шонымаште, ме, йоча-влак, тиде шучко сар нерген палышаш улына да мондышаш огынал. Сар годсо йоча, тыл труженик-влаклан полшышаш улына.

Сар пытымым вученна, ачана фронт гыч толеш да шер теммеш кочкына, шоненна». Шонгыен-влакын каласкалымыштым тўткын да шып колышт шинчышна.

Рожкин тукым

Мые школышко пурем,

Онча ик ег шинчашкем.

Тиде Рожкин, землякна. Шарнымаш онга кеча.

Йөсө илыш землякнам Ыш темде нигунам. Чот тыршалын тунемеш Да айдемышке лектеш.

Школ паша, вара война... Фронтыш кая землякна. Ленинградышке шуэш, Берлинышкат лишемеш.

Сенымаш кече вашеш Госпитальыш логалеш. Нелын йолжо сусырга, Курымешлан окшакла.

Кугешнем мый: чылажат Сеген кертын землякна. Орден да медаль-влак дене Элна тудым палемден.

– Рожкин тукым улыда, – Манеш туныктышына. Тудын лўмеш пашана Кажне ийын ворана.

Валя КУШАКОВА.
Советский, Ёшнўр.

Палаш онай

1941 ий 7 ноябрьште Москосо Йошкар Площадыште военный парад эртаралтын.

Историйым шергалына

Маршал Г.К.Жуковын вуйлатыме 1-ше Белорусский фронтын да Маршал И.С.Конева вуйлатыме 1-ше Украинский фронтын войскашт 1945 ий 2 майште Берлиным пўтынек сенен налыныт. Фашист-влак рўдолашт верч чот кредалыныт, но совет салтак-влак виянрак лийыныт.

***

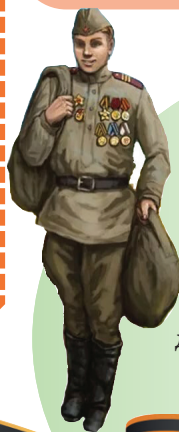
1945 ий 6 майште совет войска Пражский операцийым – Кугу Ачамланде сарыште пытаргыш стратегический операцийым – тўналын. 9 май йўдым гвардейский танковый армий Прагыш пурен да олам тушман деч утарен. Операций 11 майште мучашлалтын.

Сенымашлан – 75 ий

25 минут шуйнен.

Парад деч вара войска-влак фронтышко каеныт.

28 тўжем ег, 140 артиллерий орудий, 160 танк, 232 автомашина лийыныт.

Сар – шучко жап, шуко ойгым кондышо саман. Кеч-могай война шуко еным тулыкеш кода. Сарын неле корныжым эртыше фронтовик-влак ий гыч ийыш шагалемыт. Южо кундемаште иктат кодын огыл. Кугу сар пытымылан ятыр ий эртен гынат, совет калыкын Сенымашым могай ак дене лишемдымыжым нигунам огына мондо.

Ангелина СТЕПАНОВА.
Морко, Коркатово.

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

Лүм: Леонид Александрович Голиков.

#пионер ГЕРОЙ

Шочын: 1926 ий 17 июнь, Новгород кундем Лукино ял.

Подвиг: 1942 ийыште Ленинградисе 4-ше партизан бригадыш ушнен. 67-ше партизан отрядын разведчикше лийын. Ты ийынак немыч генерал-майорын машинажым пудештарен да документан сумкажым партизан-влакклан конден. Л.Голиков 27 боевой операцийыште лийын. 2 кўртныгорным, 12 кўварым, 2 складым, 10 боеприпасан машина да 80 наре фашистым пытарен.

1943 ий 24 январьыште ўмыржō кўрылтын.

Чап: 1942 ийыште «За отвагу», «Партизану Отечественной войны» медаль-влак, Йошкар Шўдыр, Ленин орден-влак дене палемдалтын. Омск, Донецк, Калининград, Санкт-Петербург, Йошкар-Ола, Новгород оласе урем-влак геройын лўмжым нумалыт.

Великий Новгород, Евпаторий олашты, Самара кундемисе Ягодное селашты Л.Голиков лўмеш памятникым шогалтыме.

1944 ийыште Совет Ушем Герой лўмым пуымо.

Мастар кид

Георгиевский тасмам пижыктыме йōн-влак.

25 апрельыште Юл кундем федерал округышто «Наш День Победы» муро марафон стартым налын. Тудлан тўналтышым Мордовий пыштен. Вес кечын акцийыш Марий Эл ушнен да эстафетым Удмуртийлан кучыктен. Тыге ПФО-со кажне регионшыто «День Победы» муро шочмо йылме дене да рушла йонген. Я.Эшпай лўмеш Марий кугыжаныш филармонийын да А.И.Искандаров лўмеш Марий кугыжаныш хор капеллын мурызыжовлак «День Победы» мурым марла да рушла мурыныт. «Марий кундем» калык семўзгар оркестр шоктен. **Видео-влакым социал вотышто #песнипобедыПФО, #нашденъпобеды хэштегла да ютуб-каналлашты ончаш лиеш.**

2020 ий – Шарнымаш да чап идалык.

Эре шарнена

Сарын кышаже

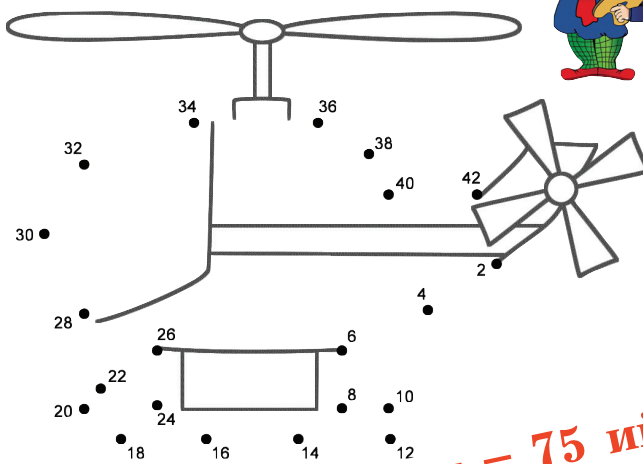
Кугезе кочам Иван Шуматович Веселов 1923 ий 15 майыште У Торъял район Токтарсолаште шочын. Тошто Торъял школым тунем пытарымеке, Шернур педучилищыште тунемын. Но тунуктышылан пашам ыштен шуктен огыл. Тудым Йошкар Армиий радамышке налыныт. 1943 ийыште кочамым взводын командиржылан шогалтеныт. 1945 ийыште лейтенант званийым пуэныт. Тудо Йошкар Шўдыр орден дене кок гана, Кугу Ачамланде сарын I да II степенян орденже-влак дене кум гана палемдалтын. Тыгак А.Невскийын орденжым пуэныт.

Сар деч вара шочмо кундемышкыже пōртылын. 1946 ийыште ВЛКСМ райкомын икымше секретарьжылан сайленыт. Кум ий гыч «Ударник» райгазетын редакторжылан шогалтеныт. Вара кочам партий пашашты ятыр ий тыршен. 1963-1971 ийлашты Иван Шуматович Марий АССР Верховный Советын депутатше лийын. Ёмыржō ўмашты, октябрь тылзышты, кўрылтын. Ме тудым шарнаш тўналына.

Эльмир АНИСИМОВ.

У Торъял, Токтарсола.

Цифр-влакым ушымеке, мо лектеш?

Сенгымашлан – 75 ий

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

2020 ий – Шарнымаш да чап идалык.

1945 ий 9 майыште Берлиныште Маршал Г.К.Жуков фашист Германияын капитуляцийжым подписатлен. Москва Йошкар Армиин патыр, лүддымө войскаже-влак лүмеш тўжем дене орудий гыч тулсавышым колтен. Тиде кече Россияште Воинский чап кече семын палемдалтеш.

***

1944 ий 12 майыште Крымский наступательный операций мучашлалтын. Ты операций авиацийын да флотын вийыштым моштен ушымо, войска-влакым устан вуйлатыме дене ойыртмалтеш. Сар тўналтыште фашист-влак Севастопольым 250 кече руалтен налаш тыршеныт. Совет войска Крымым 35 кечыште утарен.

Чайворд

1.Партизанке-разведчице, медшўжар, Лапшино ял гыч (туда Йошкар-Олан урмышкыже савырнен да героиньын лўмжым нумалеш). 2.Пеш тале лётчик. 3.Сар жапыште фронтлан ямдылалтше салтак-влакын Марий Элыште шогымо верышт, кўртныгорно станций. 4.Партизан полководец, кок гана Совет Ушем Герой. 5.Совет Ушем Герой, партизанке. 6.Шернур районысо Лапка Памаш ял гыч Совет Ушем Герой. 7.Икымше марий генерал-лейтенант. 8.Пионер герой. 9.Юл воктенысе Герой-ола. 10.Кужу жап лўйкалаш кў да бетон гыч ыштыме вер. 11.Боевой бронированный машина. 12.Кок тўран, йошкар мучашан пўсө оружий. 13.Кугу судно, тыгак пассажирский самолёт. 14.Вожынан пашкареж резинкым кылдыман лўйкалыме наста. 15.1945 ий майыште Берлиныште Рейхстаг ўмбалне Сенгымаш тистым шогалтыше кокла гыч иктыже – Совет Ушем Герой. 16.«Союз-5» да «Союз-21» космический корабль-влакын командирышт. 17.Эл ден эл коклаште вооружённый кредалмаш. 18.Граждан да Кугу Ачамланде сар-влакын участникше, Йошкар-Олан почётан гражданинже, генерал-майор. 19.Медведево район гыч Граждан сарын участникше, совет да партий пашаен. 20.Руш флотысо кумдан чап-ланьше крейсер. 21.Пудештше ўзгар.

Андрей РЕПИНЫН сўретше. Советский, Ўрша.

Сар огеш кўл

Сар кажне ешыш ойгым конден. Мемнан еш гыч Кугу Ачамланде сарыш куд ег каен. Лач икте, кугезе кочам, мўнгтө пўртылын. Кугезе ковам война нерген чўчкыдын шарналта. Кажне гана шинчаже вўданеш. Пытартыш гана ачажым куд ияш улмыж годым ужын. Кугу корныш ончен, сар гыч пўртылмыжым эре вучен, но вучен шуктен огыл. Сенгымаш могай ак дене толмым ме шарнышаш улына. Герой-влаклан таум ойлем. Нунын дене кугешнем.

Мария РАТМАНОВА.
Йошкар-Ола, 19-ше №-ан
школ.

А.ЛЕОНТЬЕВ.

Чыла йодышлан эн ончыч да чын вашмутым пуышылан – 500 тенге.

Кугу Ачамланде сарыште миллион наре ўдырамаш кредалын. 80 тўжем ўдырамаш совет офицер лийын. Совет Ушем Герой чаплўм дене 87 ўдырамаш палемдалтын.

Вуйнам савена

Кенеж кечын, ик тымык эрдене,
Шучко сар кенета тўналеш.
Сарыш кайыш кочам моло дене
Сай элнам тушман деч аралаш.
Патыр кочам лўдде кучедале,
Кертын огыл чактарен тул-вўдат.
Сар пытымек, шочмо мўнтыжў толын
Чапле илышым угыч чоҗаш.
Таче чылан улына пиалан:
Тунемаш коштына, модына...
«Тау» мутым ойлена кочамлан
Да мланде марте вуйнам савена.

Люба ЛЕОНТЬЕВА.

Параньга, Олор.

2000 ий.

Лийже канде тыныс

Кумло вич ий илена ме ласкан.
Кумло вич ий элнан тыныслан.
Но мемнан калыкна тудо жапым шарна.
Тудо жап ок мондалт нигунам.
Шогат памятник-влак, шарныктен войнам.
Герой-влакым шарнен савена ме вуйнам.
Тек эре лийже канде вуй ўмбалне кава,
Тек эре лийже кече, шырғыжалше ава.

Сергей ЯНАЛОВ.

Шернур, Памашсола.

1980 ий.

Йонгалтше мурына

(Н.Барцев лўмеш)

Йўратен Миклай йочам,
Нунын верч эре тыршен.
Лийын первый кеч-кунам,
Калык тудым пагален.
Тымык илышым пужен,
Сар жап вўдылын элнам.
Тале бойышко пурен,
Герой лийын Миклайна.
Тулан жапым шарныктен,
Тек йонгалтше мурына.
Пиаланм кў арален,
Она мондо нигунам.

Володя АЛЕКСАНДРОВ.
Морко, Кугу Кожляял.

1970 ий.

Сар нерген сылнымут

Толын
вучымо кече, —
Кугу пайрем кече,
Толын
школыш ветеран
Ордена да медалян.
Ончена ме куанен,
Тудат мемнам ончалеш.
Кугу сарым шарналтен
Каласкалаш тўналеш.

Люба КУНАЕВА.

Морко, Ерўмбал.

1980 ий.

Курым лончо
нигунам ок тойо
Нылле икымше
эн неле пагытнам,
Ужар вуйым
пыштгыше геройым
Огеш мондо шочмо калыкна.
Илыш верч
кредалме эрык тулым
Кече дене иктўр кучена.
Пионер ден
комсомолец тукым
Ямде улты аралаш элнам.

В.КСЕНОФОНТОВА.

Оршанке педучилище.

1987 ий.

Пўркыт салтак

Илышыла, парк воктеч кынелын,
Тый атакышке пурет адак,
Автоматым налын, пўркыт семын
Пуйто чонештет, салтак.
Мо тылат гранит, кў да вўргене —
Шўртнў гычын тыйым вельман.
Пьедестал дек толшо кажне егым
Тек салтак шўм-чон шулдыраҗда.

Николай КОЖАЕВ, Кугу
Ачамланде сарын ветеранже.

1980 ий.

Чапкў

Памятник шога ялыштем,
Сар пагытым со шарныктен.
Эртеныт ий-влак, но садак
Ыш пўртыл сурт-печыш салтак.
Лач шўртнў буква радамла,
Кў вуйжым пыштен илыш верч.
А сар огеш кўл мыланна,
Мый тыйым чон почын каргем.

Валерий ИВАНОВ.

Звенигово, Иркын.

2000 ий.

Кочам

Кочам вуйжым пыштен шучко сарыште.
Кырен немычым илышна верч.
Ужын омыл кочамым мый илышым,
Но эреак конча вет омеш.

Женя САВЕЛЬЕВ.
Волжский, Карай.

2000 ий.

Сар огеш кўл!

Илена ме тугай шучко жапыште,
Теве, теве, шонет, кўшыч бомба вола.
А мемнан эрыкан шочмо ялыште
О, мыняре йоча илышлан юарла.

Денис НУРИЕВ.

Параньга, Кугу Пумарий.

1981 ий.

Сенгымашлан — 75 ий

2020 ий – Шарнымаш да чап идалык.

Ты шыжым эре гаяк йўштө йўр оптыш. Мланде вўд деч пич кая, шонет, шоссе корно деч өрдьжкө пурьманат огыл. Пасу корнылаште шолшо лавыраш военный грузовик-влак пижын шогат. Сандене кочкышым частылашке жапыште намиен огыт шукто. Повар кажне кечын сукара гыч шўрым шолта: шокшо вўдыш сукарам пышта да шинчалым шавалта. Тыгай тургым жапыште салтак Лукашук шўльö мешакым муо. Траншейыште эгертен шинчымыж годым ночно ошма сўмырлен, да лакыште ужар тўсан мешак лук койылалтен. Салтак-влак моткоч йывыртишт. Могай куан: пучымышым шолтена! Икте вўдлан куржо, весе-влак пум кычалаш пижыч, а кумшо совлашат ямдылен шуктыш. Шолшо вўдыш шўльым опталаш веле кодын ыле, траншейыш йошкар ўпан, моткоч какши капкылан палыдыме салтак толын лекте.

– Эй, иза-шольö-влак! – оралгыше йўк дене кычкырале. – Мешакым тышке пуыза! Тендан огыл, тугеже ида тўкө!

Чылан öрын кайышт, да тунамак мешакым пöртылтышт. Тиде фронтысо закон. Атакыш кайыме годым неле ынже лий манын, салтак-влак мешакыштым траншейлаш урен кодат. Сарыште тўрлыжат лийын кертеш. Коклан салтак мешакше деке пöртылеш, южгунам мешак тугак киен кодеш. Но таче мешакын озаже толын. Сандене пöртылтыман. Лукашук мешакым шуялтыш да койдаренрак мане:

– Коч айда шкетынак. Теве могай какши улат, ала изишак кўжгемат.

Йўштö пагыт лишеме. Мландым лум леведе. Корно кылмыш. Ынде салтак-влак шўлалтышт: повар тутло сий дене сийла. Йошкар ўпан салтак да шўльö мешак нерген чылан мондышт.

Лукашук ден йолташыже-влак наступленийлан ямдылалтыт. Кавам сургылтарен, самолёт-влак чонештылыт. Танк-влак мўгырат. Тыгодым пехотинец-влак атакыш таравышт.

Лукашукат ончыко чыма, автомат гыч лўйкала. Немыч траншейыш гранатым кудалтыш,

эше весым шуаш ямдылалтын ыле, но ыш шукто: тушманын пуляже ончылтыш. Лукашук йöрльö. Лум ўмбалне мыняр жап киен, ок шарне. Шинчам почо – ончылныжо санитар шого. Тудо сусыр вержым пидеш. Лукашукым фанер гыч ыштыме пуш гай издериш пыштыш. Издериш кок велке тайнымыжлан көра Лукашукын вуйжо савырна, уэш ушым йомдара.

Анатолий МИТЯЕВ

Шўльö МЕШАК

Ойлыман

Но Лукашук ушым ынеж йомдаре: тиде какши санитарым кушто вашлиймым пеш шарналтынеже.

– Чыте, шоляш! Ўшаным ит йомдаре, илаш тўналат! – санитарын шомакше-влак йонгалт кодыч.

Лукашуклан йўкат пеш палымыла чучо, кушто тудым колын? Но шарналтен ыш шукто. Уэш ушым йомдарыш. Издергыч носилкаш налын пыштыме годым Лукашук шинчажым почо. Пўнчö йымалне верланыше кугу палаткыште военный доктор сусыргышо-влакын капышт гыч пуля, осколко-влакым луктеда. Лукашукымат тушко нангаят. Носилкаште кийышыжла, Лукашук пуш гай издер велке вуйжым савырале. Издереш кум пийым йолыштымо. Нуно лумышто кият, канат, очыни. Пий-влак воктеке санитар лишеме. Кидыштыже – шўльö пучымышым опыман каске. Тушеч пар нöлталтеш. Пийлан шокшо кочкышым пукшаш ок йöрö – санитар каскыжым лум коклаш шындыш. Рвезе моткоч какши да йошкар ўпан. Лукашук тунамак ты санитарым кушто ужмыжым шарналтыш. Тунам лач тиде салтак нунын деч шўльö мешакым поген нале. Лукашук санитарлан шыргыжале да пелйўкын пелештыш:

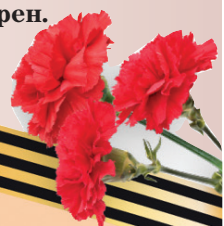
– А тый, йошкар ўп, тугаяк улат. Шкетынак ик мешак шўльым кочкыч, а тырлен отыл.

Вашеш санитарат шыргыжале, воктен улшо пийжым ниялтыш да мане:

– Шўльым нуно кочкыныт. Санденак тыйым жапыштыже конден шуктышт. А мый тыйым вигак палышым.

Мучашлан ешарыш: «Ит ойгыро: илаш тўналат!»

Л.ГРИГОРЬЕВА кусарен.
Ф.ЛЕБЕДЕВАН сўретше.

Сенгымашлан – 75 ий

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

Печать да массовый коммуникаций шотышто федерал агентствын окса польшыж дене лукмо.

I Погын нерген 2020 ий 22 февральште лекше «Ямде лий» газетыште лудса.

II Погын – Россиясе пүтынь марий калыкын Погынжо. Озан ола. 6 гыч 14 июнь марте шуйнен.

Черетан XI Марий калык погын тений 9 гыч 11 апрель марте эртышаш ыле. Но туня мучко эпидемий шарлымылан көра Погыным 1-3 октябрьышке куарыме.

*Элнет, Вјтла, Ош Виче, Уно –
Ик еш гай чыла марий:
Тјшка татум тушман ок тјкө,
Танлан шуын – патыр лий!*

2000 ий 10 июньшто V Марий Погын Марий национальный гимным (чапмура) пенгыдемден. Семже Андрей Эшпайын, мутшо Семён Николаевын.

Ий гыч ийыш:

Йошкар-Ола

III 1992 ий 30-31 октябрь.	IV 1996 ий 18-19 октябрь.	V 2000 ий 9-10 июнь.	VI 2002 ий 26 апрель.
VII 2004 ий 26-28 март.	VIII 2008 ий 16-19 апрель.	IX 2012 ий 18-21 апрель.	X 2016 ий 14-16 апрель.

Кыл ынже лушко манын

Подростко ийготышто йоча ава ваштареш кугу йук дене але шыдешкен ойлен кер-теш, шке шонымашыжым весын деч күшкө шында. Тыгай ийготышто ача-ава да йоча кокласе кыл ынже лушко манын, **икмынар ой-канашым темлена:**

1. Йочада умбак ида кычкыре. Йолташ семын умылаш тыршен, чүчкыдынара кутырыза.
2. Пенгыде, да тунамак поро лийын моштыман. Йочам шылталыман огыл, поснак ег-влак ончылно.
3. Икшывыда тендан польшышым (поддержкым) эре шижшаш.
4. Ача-ава йочан шонымашыжым шотыш налшаш. Пырля шинчын кутырен, ик ойыш шуаш сайрак.
5. Подростко да ача-ава коклаште ұшан лийшаш.
6. Йочада кө дене келшымым паледа гын, сайрак. Сандене пырля коштмо йолташыжешамычым мөнгө ұжмө годым тореш лийман огыл.

Интернет гыч налме.

чан, йыргешке чуриян мотор ұдыр. Ме йочасад гычак келшена, ик уремьштак илена, ик классыштак тунемына. Модашат уремьшике ик жапыштак лектына. Дана сайын тунемеш, дневникыштыже эре «визытан» отменке-влак гына койыт. Кунам мый мөнгөё пашам ыштен ом мошто, тудо мыланем улылтара. Южгунам мыят тудлан полшем. Йолташем поро кумылан, лыжга йўкан.

Ксюша ИВАНОВА.
Советский, Кельмаксола.

Идалыкын этноблогерже лийнет?

«Идалыкын этноблогерже» Россия кукшытан премийлан конкурсым увертарыме. Конкурсыш мер пашаен, түрлө социальный проектым илышыш шындырыше ончылген, этноблогер-влак ушнен кертыт.

Кузе ушнаш?

1. Анкетым серыман.
2. 2019 ий 7 ноябрь гыч 2020 ий 31 май марте шке блогышто 20 пост деч шагал огыл уверым возыман. Нине увер-влак шочмо йылме, калык тўвыра ден йўла, этно-туризм, этномодо да этностиль дене кылдалтшаш улыт. Тыгак социальный сетьюсе лаштыкклаште калык-влак коклаше келшымаш, шочмо кундемын моторлыкшо нерген возаш да войзаш, каласкалшаш да ончыкташ лиш.

Соцсетьюште палемдыме теме почеш возымо годым #этноблогер але #юный-этноблогер хештегым кучылтман!

Сенгыше-влакым 2020 ий 27 июньшто, Йошкин пырыс кечын, палемдаш тўналыт.

«Кувавайын шондыкшо – Бабушкин сундук» усталык конкурсышкат ушныза.

Ныл номинаций:

- © «Идалыкын постшо»
- © «Идалыкын блогшо»
- © «Идалыкын этноблогерже» (гран-при)
- © «Эн самырык этно-блогер» (посна пөлек)

Э.ЖУКЛИНА,

«ИНТЕЛЛЕКТУАЛ» тўвыра увер рўдер вуйлатыше.

Дневникыштыже – «ВИЗЫТАН»

Йолташемьн лїмжө – Дана. Тудо шемалге-кїрен ұпан, уजारгырак шин-чан, йыргешке чуриян мотор ұдыр. Ме йочасад гычак келшена, ик уремьштак илена, ик классыштак тунемына. Модашат уремьшике ик жапыштак лектына. Дана сайын тунемеш, дневникыштыже эре «визытан» отменке-влак гына койыт. Кунам мый мөнгөё пашам ыштен ом мошто, тудо мыланем улылтара. Южгунам мыят тудлан полшем. Йолташем поро кумылан, лыжга йўкан.

Йолташет уке гын – кычал, уло гын – арале. Калык-мут.

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

Чын диагнозым шынден, черым писын сенена

Пытартыш жапыште аллергиан йоча-влакын

Аллергийым колор кымыше кумын черже маньна гын, йонылыш огына лий, шонем. Молан манаш гын тачысе кечын тиде чер дене орланыше моткоч шу-кын улыт.

чотышт куге мын. Мыйын шонымаште, тиде иммунитет начарлан ко́ра.

– Аллергийын палыже (симптомжо) могай, тудым вес чер дене лугаш лиеш мо?

– Черын палыже түрлө лиеш: йоча чүчкыдын түрвынчеш, шинчавүд йога, кокыра, саскам, емыжым кочмеке, могырыштыжо йошкар чүнча-влак лектедат. Пушенге ужаргаш тўналме годым сезонный аллергий пўсемеш. Куэ шырка эн чот аллергенанлан шотлалтеш. Июнььышто, июльышто – шудылан, мамыкклан, пеледышлан. Августышто, сентябрьыште – шўкшудылан (арымшудышто шуко аллерген). Шыжым пунышкыш, понго энгекемын ыштат.

Йоча-влак коклаште аллергиан-шамыч кажне ийын ешаралтыт. Молан ко́ра? Аллергий – мо тиде тыгай? Тиде да моло йодышлан Республикысе йоча клиникке эмлымверыште врач-аллергологлан пашам ыштыше Татьяна Вениаминовна АРХИПОВА дене кутырышна.

Аллергийым чүчкыдын ОРЗ дене лугат. Тўрвычмө, кокырымо, шинча йошкаргыме, шўлыш петырныме (одышка) пале-влак ОРЗ да тыгак аллергий годымат лийыт. Шотыш налман: аллергий годым температур огеш кўзö, могыр огеш коршто. Аллергий деч эм-влак ОРЗ годым огыт полшо да ОРЗ-ым эмлыме годым аллергий деч эмын польшыжо уке.

– Аллергий – тиде иммунный системын иктаж-могай раздражительлан реакцияже. Тудо кочкышлан, эмлан, экологийлан (кечылан, йўштылан, шокшылан) лийын кертеш. Мутлан, топольын мамыкше иммунитетлан лўдмашанла чучеш. Иммунитет тиде лўдыкшымын «шарнен кодеш». Вес гана топольын мамыкшымын шижмеке, организм антителам луктеш, тыге аллергий тўналын кертеш. Организмын молан тидым шижмыжым умылтараш йöсö. Мемнан паша – аллергийын амалжым муын, чын диагнозым шынден, йочам эмлаш.

– Сезонный аллергий годым кузе лийман? Йочам, уремыш лукде, пörтыштö шинчыктыман але аралалташ вес йөн уло?

– Ты годым йочам аралаш маске, очки, респиратор полшат. Нерыш пышташ лўмын каплым кучылташ лиеш. Тўрлө кушкыл пеледме годым аллергиан йоча дене уремыш касвелеш, йўр деч вара, тымык игече годым лекташ сайрак. Пöлемыш шырка, мамык ынышт логал манын, фортычкым петырыман. Урем гыч пурымеке, шўргым, кидым мушкаш мондыман огыл.

– Йоча-влак коклаште шукуж годым могай аллергий вашлиялтеш, мо дене тиде кылдалтын?

– Тиде чер ача-ава деч куснен кертеш мо?

– Ача-ава аллергий дене орланат гын, йочалан куснен кертеш. Мөнгешлат лиеш: аллергиан ача-аван таза йоча кушкеш.

– Шуко йоча атопический дерматитан. Тидын годым коваште йошкарга да лўгышта. Аллергий чүчкыдын кочкышлан лиеда. Ушкал шöрым, муным, мўйым, колым, цитрус кочкышым йочалан шекланен пукшыман. Тыгак аллергический ринит, коньюктивит, крапивнице, бронхиальный астме вашлиялтыт. Каласынем, чыла аллергийын амалже икте – аллерген. Тышке кочкыш, меж, мамык, сурт вольк, пурак, пунышкыш, шудын шыркаже пурут.

Кочмо

режимым шекланыман.

Пöлемым арушто кучыман. Аллергий – тиде чер. Тудым шке гыч эмлаш огеш лий, сандене врач деч польшымын йодаш ида лўд. Черым кунар ондак пален шуктен эмлаш тўналат, тунар сай.

Е.ИВАНОВА мутланен.

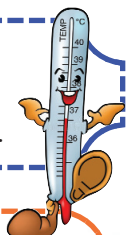
Тазалык дене кылдалтше тушто-влак.

Тиде доктор тыглай огыл,
Кажнынан шинчам эмла.
«А» ден «У»-м ужын отыл?
... тыланет полша.

Мон
йылмыже уке, а
шижтара?

Конглаймалне мый шинчем
Да мом ыштат тылат ойлем.
Шонем – уремышке колтем,
Шонем гын, малашат пыштем.

Эмлызе, но еным огеш
эмле. А пий ден пырыс эн лишыл
йолташыже-влак улыт. Кö тиде?

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

Келшымаш

Изи годсек ньога иктаж-кӧ дене модаш тӱналеш. Икымше ег – тиде ава. Йочасадыш кайымеке, шуко йолташ ешаралтеш. Школышто пырля тунемше-влак кокла гыч кӧ-гынат эн лишылыш савырна. Ме Диана дене келшаш тӱналынна. Тудо пеш ушан, мотор ӱдыр. Диана дене ик парт коклаште шинчена, урок деч вара турист кружокыш, тагасымашыш коштына. Тудо мыйын эн сай йолташем.

Диана ЕШЕЕВА.

Шернур, Марисола.

7 май –
Радион кечыже.

Марий кунде-
мыште 1933 ий

20 июнышто РВ-61 радиовещатель-
ный станций икымше гана пашажым
тӱналын. Тиде кече «Марий Эл» ГТРК-
ан почмо кечыжлан шотлалтеш.

Йоча-
влак, теат
шошымсо фотосӱ-
ретдам мыланна
колтыза.

Снимкыште: Морко район
Курыкйымал ял гыч Галина ОГНЕВА.

9 Май –
Сенгымаш
кече.

Сӱретым чылта.

Палаш огай

Шанчызе-влакын
ойышт почеш,
кызыт тӱняште 11
тӱжем
тӱрлӧ кайык ила.

Кайыкын лишыл роды-
жо – динозавр.

Куса игыжым кечыште
1000 гана пужиа.

Йодышан почеламут

Вачыште – кугу сумка.
Куш тыге кая Колька?

Шопке,
шоптыр, паренге.
Кушто
тыште пушенге?

Ечим чиём йолышкем,
Йолыштемже –
портышкем.
Ынде мые куш каем?

Урок пытыш –
мӱнгӧ тольым,
Мӱнгыштак вет ыле
шольым.

Шкетак
ойгырен шинчен,
Шольым папалтен
колтен.

Кешыр, шоган,
паренге –
Кӱлешан пакчасаска.
Эныж, мӱр
да снеге –
Могай лиеш саска?

Л.СОШИН.

В
А
Ш
М
У
Т
Ы
М
К
Ы
Ч
А
Л
Ы
Н
А?

«Ямде лий» 2020 ий 9 май

Индекс: П4696.
Тираж 1150 экз. Заказ
Формат – А-4-12.
Тӱг редактор Л.В.СЕМЕНОВА.

https://vk.com/yamde_lii
<https://ok.ru/yamdelii>
E-mail: yamde_lii@mari-el.ru
(документ кагазлан),
yamde_lii@mail.ru
(автор-влаклан)
Сайтын адресше:
yamdelii.pf

УЧРЕДИТЕЛЬ-ВЛАК: Марий
Эл Республикысе культур, печ-
ать да калык-влакын пашашт
шотышто министерстве, «Ямде
лий» газет» кугыжаныш уни-
тарный казна предприятий.

Газетым редакцийыште погы-
мо да верстатлыме, «Марий Эл
Республикысе Правительствын типографийже» ООО-што
ямде оригинал-макет гыч савыктыме. Типографийын
адресше: 424000, Йошкар-Ола, Комсомольский урем, 112.

Газетым Массовый коммуникаций
сферыште да культур наследийым
аралымаште законодательствым шук-
тен шогымым эскерыше Федеральный
службын Приволжский федеральный
округысо управленийыштыже регист-
рироватлыме.
Номер – ПИ №ФС 18-1999,
2005 ий 10 февральыште пуымо.

0+

Печатьыш пуымо жап –
14-00,
фактически – 13-00

Авторын да редакцийын шоны-
мышт тӱрлӧ лийын кертты. Серыш-
влак мӱнгеш огыт колталт.
Ак – кутырен келшыме почеш.

Редакцийын да издателынын адресше:
424006, Йошкар-Ола, СССР Вооруженный
Вийын 70-ше идалыкше урем, 20-шо пӱрт.
Тел. 8(8362) 45-22-82(факс)

Мыйын сурт сомылкам

Конкурс

Миша ВИНОГОРОВ.
Звенигово, Кожласола.

Костя ШЕХУРДИН.
Шернур, Кукнур Купсола.

Ребус

М=П

У=Ы

1

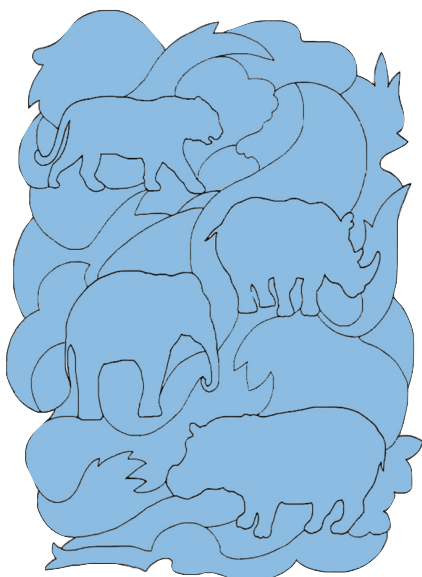

Г=КП

2

Задаче
Йыван Печу деч кўшнырак, но Сергей деч ўлнырак, а Вачи Печу деч ўлнырак илат. Ныл пачашан пёртыштö кө кушто ила?

Янлык-
влак тўты-
раш йомы-
ныт. Нуным
муаш
полиыза.

Ирина ПЕТРОВА.

Морко, Коркатово.

Уремыште кече шыратен онча. Элика ден Эрвина кажне кечын йоратыме пеледышыш-кышт вўдым шават. Көн пеледышыже эн ончыч пеледеш, кече гына пала. Йоча-влак, теат пален налза.

Физкультминутко

Ныжылге койышна

Кумылзак ме улына,
Тавалта шкеак йолна.
Төршталтена вич гана,
Пералтеш раш совына.
Тарватена ик йолнам,
Нёлгалына весымат.
Выр-вур пёрдын модына,
Ныжылге пеш койышна.

Н.Д.ИЛЬИНА.
Волжский, Карай.

Ик шырне пырчымым верже дене ваш-
талтен, чын вашмутым ыштыза.

